

**BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SO‘Z TURKUMLARINI O‘QITISHNING
ILMIY ASOSLARI**

**SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF TEACHING PARTS OF SPEECH IN
PRIMARY SCHOOL**

Sevinch Azimova

Qarshi davlat universiteti,

Pedagogika fakulteti,

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda so‘z turkumlarini o‘qitishning ilmiy-nazariy asoslari, metodik tamoyillari va didaktik yondashuvlari tahlil qilindi. Tadqiqotda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, kognitiv rivojlanish darajasi hamda lingvistik bilimlarni bosqichma-bosqich shakllantirish masalalari ko‘rib chiqildi. Natijada so‘z turkumlarini o‘qitishda integrativ, kommunikativ va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlarning samaradorligi asoslab berildi.

Kalit so‘zlar: so‘z turkumlari, boshlang‘ich ta‘lim, grammatika, lingvodidaktika, metodika, kommunikativ yondashuv, integrativ ta‘lim.

Abstract. This article analyzes the scientific-theoretical foundations, methodological principles, and didactic approaches to teaching parts of speech in primary school. The study examines learners’ age characteristics, their level of cognitive development, and the issues related to the gradual formation of linguistic knowledge. As a result, the effectiveness of integrative, communicative, and activity-based approaches in teaching parts of speech is substantiated.

Keywords: parts of speech, primary education, grammar, linguodidactics, methodology, communicative approach, integrative learning.

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida ona tili o‘qitishning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarda til tizimi haqida dastlabki ilmiy tasavvurlarni shakllantirishdir. Bu jarayonda so‘z turkumlarini o‘rgatish muhim o‘rin tutadi, chunki ular tilning leksik-grammatik tizimini tushunishda asosiy birlik hisoblanadi. So‘z turkumlari orqali o‘quvchilar so‘zlarning ma‘no, shakl va vazifaviy xususiyatlarini anglay boshlaydilar. Mazkur muammo lingvistika va pedagogika kesishgan nuqtada joylashgan bo‘lib, u lingvodidaktik yondashuvni talab etadi. Shu bois so‘z turkumlarini o‘qitish jarayonini ilmiy asoslash, uni samarali tashkil etish metodikasini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biridir. So‘z turkumlari tilshunoslikda leksik-grammatik kategoriya sifatida talqin qilinadi. Ular so‘zlarning umumiy semantik belgisi, morfologik shakli va sintaktik vazifasiga ko‘ra ajratiladi. O‘zbek tilida so‘z turkumlari an‘anaviy ravishda ot, sifat, son, fe‘l, olmosh, ravish, bog‘lovchi, yuklama va undov kabi guruhlarga bo‘linadi. Boshlang‘ich sinflarda esa bu tizim soddalashtirilgan holda.

beriladi. Chunki kichik yoshdagi o'quvchilarda abstrakt tafakkur hali to'liq shakllanmagan bo'ladi. Shu sababli ilmiy tushunchalar konkret misollar, kuzatishlar va amaliy mashqlar asosida o'rgatiladi. Lingvodidaktik nuqtayi nazardan, so'z turkumlarini o'qitishda quyidagi ilmiy asoslar muhim ahamiyatga ega. Psixologik asos – o'quvchilarning yosh va kognitiv xususiyatlarini hisobga olish. Lingvistik asos – til birliklarining ilmiy tasnifi. Didaktik asos – o'qitish tamoyillari (izchillik, tizimlilik, ongli o'zlashtirish). Metodik asos – samarali usul va vositalarni tanlash. So'z turkumlarini o'qitishda an'anaviy izohli metod bilan bir qatorda interfaol va kommunikativ yondashuvlardan foydalanish yuqori samaradorlik beradi.

Birinchidan, kuzatish asosida o'rganish usuli muhim hisoblanadi. O'quvchilarga tayyor qoidani berish o'rniga, misollar orqali umumlashtirishga yo'naltirish ularning tafakkurini rivojlantiradi. Ikkinchidan, integrativ yondashuv samarali natija beradi. Masalan, so'z turkumlarini o'rganish jarayonida matn bilan ishlash, o'qish va yozish ko'nikmalari ham birgalikda rivojlantiriladi. Uchinchidan, faoliyatga yo'naltirilgan metodlar (o'yinlar, rolli mashqlar, klasterlar) o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi va bilimni mustahkamlaydi.

Masalan, "Kim tez topadi?" o'yini orqali ot va fe'llarni ajratish, "Gap tuz" mashqi orqali so'z turkumlarining sintaktik vazifasini anglash, "Rasm asosida hikoya tuzish" orqali sifat va fe'llarni qo'llash singari. Shuningdek, so'z turkumlarini o'rgatishda vizual vositalar (jadval, sxema, rasm)dan foydalanish o'quvchilarning eslab qolish qobiliyatini oshiradi.

Boshlang'ich sinflarda so'z turkumlarini o'qitish lingvistik, psixologik va didaktik asoslar uyg'unligida tashkil etilishi lozim. Bu uch asosning integratsiyasi dars jarayonining ilmiyligini ta'minlab, o'quvchilarda til haqidagi dastlabki tizimli tasavvurlarni shakllantiradi. Lingvistik asos o'quv materialining ilmiy to'g'riligini va izchilligini belgilasa, psixologik asos o'quvchilarning yosh, individual va kognitiv xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi. Didaktik asos esa bilimlarni bosqichma-bosqich, oddiydan murakkabga qarab, ongli va faol o'zlashtirishni tashkil etadi. Shu bois mazkur jarayonda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, tilni o'zlashtirish bosqichlari hamda ularning amaliy faoliyati uzviy holda inobatga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning tafakkuri ko'proq konkret-obrazli xarakterga ega bo'lgani sababli, so'z turkumlari haqidagi tushunchalar real nutqiy vaziyatlar, matnlar va ko'rgazmali vositalar orqali berilishi lozim. Masalan, ot, sifat yoki fe'l kabi kategoriyalarni izohlashda faqat ta'rif bilan cheklanib qolmasdan, ularni gap tarkibida, matn kontekstida ko'rsatish samarali natija beradi. Bu esa o'quvchilarda grammatik bilimlar bilan birga nutqiy ko'nikmalarni ham rivojlantirish imkonini yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, interfaol, kommunikativ va integrativ yondashuvlar so'z turkumlarini samarali o'rgatishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, interfaol metodlar o'quvchilarni dars jarayonining faol subyektiga aylantirib, ularning mustaqil fikrlashini rag'batlantiradi. Kommunikativ yondashuv esa grammatik birliklarni nutq faoliyati bilan bog'liq holda o'rgatishga xizmat qiladi, ya'ni o'quvchilar o'rganilgan so'z turkumlarini real muloqot jarayonida qo'llashni o'zlashtiradilar. Integrativ yondashuv orqali esa grammatika boshqa til ko'nikmalari – o'qish, yozish, tinglash va gapirish bilan uyg'un holda rivojlantiriladi. Shuningdek, faoliyatga yo'naltirilgan metodlar o'quvchilarning darsga

qiziqishini oshirib, bilimni mustahkamlashga xizmat qiladi. Bunday metodlar orqali o'quvchilar grammatik kategoriyalarni nafaqat anglaydi, balki ularni amaliyotda qo'llash ko'nikmasiga ham ega bo'ladi. Natijada, o'quvchilarda faqat nazariy bilimlar emas, balki nutqiy kompetensiya, ya'ni fikrni to'g'ri, aniq va ifodali bayon etish qobiliyati ham shakllanadi.

Umuman olganda, so'z turkumlarini o'qitish jarayonini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish o'quvchilarning til kompetensiyasini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa kelgusida ularning mustaqil fikrlash, muloqot qilish va o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Fanlar Akademiyasi. O'zbek tili grammatikasi. – Toshkent. 1975.
2. Ne'matov H. O'zbek tilshunosligi asoslari. – Toshkent. 1999.
3. Usmonov S. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent. 2005.
4. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. – Toshkent. 2021.

